

ЛІТЕРАТУРА

1. *Залужна О. О.* Привативні дієслова в англійській та українській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Ольга Олексіївна Залужна. – Донецьк, 2014. – 283 с.
2. *Якункіна Ю. О.* Класифікаційні ознаки дієслів мовлення в системі дієслівної лексики сучасної української літературної мови / Ю. О. Якункіна // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки. – 2013. – Книга 2. – С. 257-260.
3. *Kaliuščenko V. D.* Typologie denominaler Verben / V. D. Kaliuščenko. – Tübingen : Niemeyer, 2000. – 253 S.
4. *Moltman F.* Levels of Linguistic Acts and the Semantics of Saying and Quoting [Електронний ресурс] / F. Moltman // Interpreting Austin : Critical Essays. – Cambridge : UP, 2016. – Режим доступу : <http://semanticsarchive.net/Archive/TYyOTc2Z/Say-Quot.pdf>

*Ігнатенко Дарина
Вінниця*

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ІНТЕНСИВНОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ТА ПЕРЦЕПТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

1. У запропонованому дослідженні розглядаються особливості семантичної організації фразеологічних одиниць (ФО), що позначають інтенсивність інтелектуальної та перцептивної діяльності в германських і слов'янських мовах.

1.1. *Метою* роботи є встановлення фразеосемантичних підгруп (ФСПП) за допомогою формул тлумачення (ФТ) [1] та опис основних метафоричних моделей, за допомогою яких виражається значення інтенсивної інтелектуальної та перцептивної діяльності у ФО англійської, німецької, російської і української мов.

1.2. *Матеріал* дослідження склали 159 ФО (англ. – 35 ФО; нім. – 30 ФО; рос. – 46 ФО; укр. – 48 ФО), отримані методом суцільної вибірки із одно-та двомовних фразеологічних словників зіставлених мов.

2. Інтелектуальна (розумова) діяльність людини є базовою та необхідною передумовою її існування та життєдіяльності. Ментальна сфера існування людини знаходить своє відображення як в лексичному шарі кожної мови, так і у фразеологічному зокрема.

У пропонованій роботі до ФО, що позначають інтенсивну інтелектуальну та перцептивну діяльність, зараховуються одиниці із загальною семантикою перцепції (сприймання) та мислення, а саме такі ФО, які фіксують напружену дію, перебіг сприйняття чогось / когось (за допомогою зору, слуху) або осмислення, розуміння чогось, пор.: англ. *beat your brains out* <to think very hard about sth for a long time> ‘дуже напружено думати над чимось тривалий час’; нім. *sich nach jmdm., etw. die Augen ausgucken* <angestrengt nach jmdm., etw. Ausschau halten> ‘напружено вдивлятися в когось / щось (очима)’, букв. ‘видивлятися очі’; рос. *стричь ушами* <напряженно прислушиваться (испытывая страх, тревогу)>; укр. *кряпати собі мозок* <думати, ретельно розмірковувати над чимось>.

У межах виділеної групи на основі диференційних сем (сприйняття чи мислення, спосіб сприйняття – слух чи зір) було виокремлено 4 ФСПП ФО із ФТ:

1) *X (істота / неістота) дуже напружено дивиться (спостерігає) за Y (істотою / неістотою, предметом);*

2) *X (істота / неістота) дуже напружено слухає Y (істоту / неістоту) / прислухається до навколишнього середовища;*

3) *X (істота) дуже напружено роздумує / думає про Y (істоту / неістоту, предмет) або P (подію, ситуацію);*

4) *X (істота / неістота) дуже сильно хоче / бажає виконати певну дію V (істи, тити, працювати, битися та ін.).*

2.1. ФО із ФТ "*X (істота / неістота) дуже напружено дивиться (спостерігає) за Y (істотою / неістотою, предметом)*" включає 51 ФО (англ. – 10, нім. – 13, рос. – 15, укр. – 13). Ці ФО пов’язані зі сприйняттям суб’єктом навколишнього середовища за допомогою зору. Зорове сприйняття дійсності визнається багатьма дослідниками як основний та ключовий вид перцептивної діяльності [2, 3], оскільки сприйняте зором дає нову інформацію, тобто є джерелом знань, а також зумовлює поведінку людини у певних обставинах.

ФО цієї підгрупи характеризують дії суб’єкта, пов’язані із процесом пильного, напруженого спостереження за кимось / чимось. Значення інтенсивності зорового сприйняття реалізується в аналізованих мовах по-різному.

У межах цієї ФСПП було виділено такі метафоричні моделі:

1) "*людина, яка напружено дивиться, спостерігає за ким-, чим-небудь — птах / тварина, які мають гострий зір*", пор.: англ. *watch sb/sth with an eagle eye* <to watch someone or something very closely and carefully> ‘дивитися на когось / щось дуже близько та уважно’, букв. ‘дивитися на когось / щось орлиним оком’; нім. *Augen haben wie ein Luchs* <sehr scharf sehen und alles bemerken> ‘дуже пильно (уважно) дивитися і усе помічати’, букв. ‘мати очі як у рисі’; рос. *как рысь следит / смотрит* <очень внимательно, напряженно>;

2) "людина, яка дуже пильно дивиться, слідкує за ким-, чим-небудь — міфічна істота, яка має гострий зір", наприклад: нім. *mit Argusaugen beobachten* «mit sehr scharfen Augen, äußerst wachsam beobachten» 'з дуже пронизливими, гострими очима, надзвичайно пильно спостерігати, слідкувати'; *mit Argusaugen hüten (bewachen)* «äußerst wachsam hüten (schützen)» 'надзвичайно пильно наглядати (охороняти)', букв. 'спостерігати очима Аргуса';

3) "напружене зорове сприйняття — фізична дисфункція людського організму", пор.: нім. *sich die Pupillen verstauchen* «die Augen durch angestregtes Lesen ermüden» 'втомити очі через напружене читання', букв. 'звихнути зіниці'; рос. *обмозолить все глаза* «неотривно смотреть на кого-, что-либо»; укр. *очі мало не вискакують з голови* «хтось дуже пильно, напружено, збуджено дивиться на кого-, що-небудь»;

4) "деструктивна фізична дія – напружене зорове сприйняття", у таких ФО дія, пов'язана із зоровим сприйняттям асоціюється із фізичною дією, результатом якої є руйнування чогось, порушення його структури, а інструментом такої дії у ФО найчастіше виступають очі (рідше – зір), пор.: англ. *strain your eyes*, букв. 'напружувати/ розтягувати свої очі', тобто дуже сильно намагатися щось побачити; нім. *jmdn mit Blicken durchbohren*, букв. 'просвердлювати когось поглядами'; рос. *впиваться глазами* «пристально, не отрываясь смотреть на кого-либо или на что-либо»; укр. *встромляти очі* «пильно вдивлятися в кого-, що-небудь»;

5) "людина, яка дуже уважно спостерігає за ким-, чим-небудь, дивиться на кого-, що-небудь – частина людини, яка виконує функцію зорового сприйняття (очі, погляд)", тобто у цих ФО реалізується принцип *pars pro toto*, пор.: англ. *keep an eye open* «to watch carefully and continuously for something» 'дивитися на що-небудь уважно та протягом тривалого часу', букв. 'тримати око відкритим'; нім. *ganz Auge sein* «mit großer Aufmerksamkeit zu-, hinsehen» 'дивитися / спостерігати з великою увагою', букв. 'бути увесь'; рос. *смотреть в оба* «очень внимательно, пристально, не упуская ничего из виду»; укр. *не відривати очей (погляду)* «весь час уважно, пильно дивитися на когось, щось, стежити за кимось або чимось».

2.2. ФО з ФТ "*X (істота / неістота) дуже напружено слухає Y (істоту / неістоту) / прислухається до навколишнього середовища*" у кількісному плані поступаються групі ФО, що позначають інтенсивність зорового сприйняття (англ. – 6 ФО, нім. – 7 ФО, рос. – 9 ФО, укр. – 6 ФО).

ФО другої підгрупи характеризують не менш важливу для людської життєдіяльності перцепцію – слухове сприйняття, а саме дію суб'єкта, під час якої він напружено слухає щось, пильно прислухається до навколишнього середовища. В усіх ФО цієї підгрупи ключовим іменниковим компонентом є соматизм *вуха (ear / Ohr/ухо/вухо)*. Саме цей орган слухового сприймання

набуває різних асоціацій у ФО. У межах другої ФСПП було виділено такі метафоричні моделі:

1) *"тварина (собака, кіт, кінь), яка має гострий слух → людина, яка напружено слухає / прислухається"*, пор.: англ. *prick your ears up* (to start to listen carefully to what someone is saying, often because you think you may find out something interesting); 'почати слухати дуже уважно, що хтось говорить, бо думаєш, що можеш дізнатися про щось цікаве', букв. 'нагострити вуха', нім. *die Ohren spitzen* (aufmerksam lauschen) 'уважно прислуховуватися / слухати', букв. 'нагострити вуха'; рос. *навострить уши (слух)* (быстро реагируя на обстановку, приготовиться с напряжённым вниманием и интересом слушать); укр. *насторожувати / нагострювати вуха* (напружено, уважно прислухатися до чогось);

2) *"рухати вуха у певному напрямку подібно до артефактів (антена, стулки вікна, клубок ниток), що розміщують у певному місці і/або певним чином"*, пор. нім. *die Ohren auf Empfang stellen* (genau, aufmerksam zuhören) 'ретельно, уважно слухати', букв. 'ставити вуха на прийом'; укр. *розставляти вуха* (слухати з повним довірям, дуже уважно, захоплено, забуваючи про все навколишнє);

2.3. ФО з ФТ *"X (істота) дуже напружено роздумує / думає про Y (істоту / неістоту, предмет) або P (подію, ситуацію)"* характеризують напружену розумову діяльність людини, спрямовану на отримання певної інформації, вирішення певних завдань / проблем. Ця ФСПП представлена 9 ФО в англійській мові, 3 ФО в німецькій, 7 ФО в російській та 10 ФО в українській мові. У межах цієї ФСПП було виділено такі метафоричні моделі:

1) *"людина, яка напружено думає, ніби здійснює/спричиняє фізичну (анатомічну) деструкцію певної частини свого тіла"*, пор.: англ. *rack one's brain* букв. 'роздирати мозок'; нім. *sich (Dativ) den Kopf zerbrechen* букв. 'ламати голову'; рос. *поломать голову* (усиленно думать, стараясь понять, разрешить что-нибудь трудное); укр. *голова пухне / репється* (хто-небудь напружено думає про що-небудь, постійно зосереджений на чому-небудь);

2) *"напружене думання / роздумування – докладання (важких) фізичних зусиль"*, пор.: англ. *search one's mind* 'напружено думати', букв. 'обшукувати, уважно оглядати розум (з метою знайти там що-небудь)'; рос. *шевелить мозгами* (заставлять себя думать, соображать); укр. *сушити голову* (прагнути збагнути, осмислити щось; вирішити яке-небудь важке, складне питання);

2.4. ФО з ФТ *"X (істота / неістота) дуже сильно хоче / бажає виконати певну дію V (їсти, пити, працювати, битися та ін.)"*. ФО цієї ФСПП виражають сильні бажання істот щось зробити / отримати і включають 10 ФО в англійській мові, 7 ФО в німецькій, 14 ФО в російській та 19 в українській мові.

Бажання людини безумовно пов'язані з психічно-емоційною сферою та волею, однак бажання, навіть якщо вони є чисто фізіологічними, контролюються розумом, йому підпорядковані. Матеріал аналізованих ФО показує, що сильне бажання викликає у свідомості мовців різноманітні асоціації:

1) "*сильне бажання – фізичний дискомфорт*", пор.: англ. *one's (the) mouth waters*, букв. рот стікає слиною, тобто хто-н. має сильне бажання до чогось; нім. *sich <Dativ> alle zehn Finger nach etw., jmdm. lecken <auf etw. begierig sein, jmdn. heftig begehren>* 'палко бажати чогось; сильно когось добиватися, бажати', букв. 'облизувати собі усі десять пальців (бажаючи чого-, кого-небудь)'; рос. *слонки текут* 'кто-либо испытывает сильное желание съесть, попробовать или выпить что-либо вкусное'; укр. *аж шкура труситься* 'хто-небудь має сильне бажання до чогось'.

2) "*дуже сильно хотіти зробити, отримати що-небудь – бути ладним пожертвувати найціннішим*" (виявлена в германських мовах), пор.: англ. *somebody would give their eye teeth for something* букв. 'ладен віддати очний зуб (верхній клик) за щось', тобто хто-н. хоче чогось дуже сильно; нім. *dafür würde ich meine Erstgeburt (her)geben/verkaufen* 'dafür würde ich sehr viel geben' 'бути ладним багато віддати за щось', букв. 'за це я б міг віддати / продати первородство'.

Таким чином, в основі ФО на позначення інтенсивної інтелектуальної та перцептивної діяльності у зіставлених мовах у цілому лежить широкий ряд асоціацій, які знаходять своє вираження у різних типах метафоричних та метонімічних переносів. Найчастіше напруженість інтенсивної інтелектуальної діяльності та перцепції (зорової і слухової) пов'язується із деструкцією людського організму, а також порівнюється із діями тварин, які у свідомості є еталонами гострого слуху / зору.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Апресян Ю. Д.* Лексическая семантика : синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 367 с.
2. *Апресян Ю. Д.* Синонимия ментальных предикатов : группа *считать* / Ю.Д. Апресян // Логический анализ языка. Ментальные действия. – М.: Наука, 1993. – С. 7–22.
3. *Вежбицкая А.* Язык. Культура. Познание. / А. Вежбицкая. – М.: Русские словари, 1996. – 411 с.